

अक्षरा संस्कृत-1

उत्तर पुस्तिका

वर्णमाला

1. (क) अ (ख) ब (ग) व
2. (क) परिश्रमः (ख) कार्यम्
(ग) विज्ञानम्
3. (क) म् + इ + त् + र् + अ + म्

- (ख) ग् + अ + ण् + ए + श् + अः
(ग) भ् + आ + व् + अ + न् + आ
4. स्वर - इ, आ, ए, उ, ओ, ऋ
व्यंजन - प्, ट्, ख्, ड्, म्, ध्, च्, फ्,
क्, ह्

केन/कथम्

1. (क) कलमेन (ख) मित्रेण्
(ग) घ्राणेन (घ) पादैः
2. (क) पादाभ्याम् (ख) घ्राणेन
(ग) ध्यानेन (घ) दण्डेन
3. (ख) अश्वाः पादैः तीव्रं धावन्ति।

- (ग) वयम् ध्यानेन पठामः।
(घ) यूयम् कन्दुकेन क्रीडथ।
4. (क) सा ध्यानेन लिखति।
(ख) गजः पादैः चलति।
(ग) वयम् घ्राणेन जिघ्रामः।
(घ) पिता पुत्रेण सह गच्छति।

कस्मै/किमर्थम्

1. (क) भ्रमणाय (ख) स्नानाय
(ग) पुत्राय (घ) पठनाय
2. वयम् पठनाय विद्यालयम् गच्छामः।
वयम् क्रीडायै क्रीडाक्षेत्रम् गच्छामः।
वयम् भोजनाय भोजनकक्षं गच्छामः।
वयम् भ्रमणाय उद्यानं गच्छामः।
3. (क) वर्षाथै (ख) प्रकाशाय
(ग) भिक्षुकाय (घ) पुत्राय

4. (क) कस्मै नमः?
(ख) बालिका किमर्थम् देवालयं गच्छति?
(ग) वृक्षा किमर्थम् फलन्ति?
(घ) पिता कस्मै कन्दुकम् आनयति?
5. (क) देवाय नमः।
(ख) माता पुत्राय दुग्धं आनयति।
(ग) नृपः निर्धनाय भोजनं यच्छति।
(घ) ते तरणाय गच्छन्ति।

कस्मात्/कुतः

1. (क) कूपात्
(ग) सिंहात्
(ङ) वृक्षात्	(ख) पर्वतात्
(घ) गृहात्	4. (क) कन्या कूपात् जलम् आनयति।
(ख) बालकः सिंहात् बिभेति।
(ग) फलानि वृक्षात् पतन्ति।
(घ) कृषकाः क्षेत्रात् पतन्ति।
2. (क) अवतरति
(ग) गच्छति	(ख) निर्गच्छति
(घ) आनयति	5. (क) बालकः वानरात् विभेति।
(ख) पितामहः उद्यानात् आगच्छति।
(ग) माता पुत्राय कलमम् यच्छति।
(घ) छात्रः विद्यालायात् आगच्छति।
3. (क) ते कन्दुकेन क्रीडन्ति।
(ख) मालाकारे उद्यानात् आगच्छतः।
(ग) कृषकाः क्षेत्रात् आगच्छन्ति।
(घ) नरः कार्यालयं गच्छति।		

कस्य/तस्य

1. (क) मम
(ग) रामस्य
(ङ) जनकस्य	(ख) दशरथस्य
(घ) तव	(ग) कस्य
(घ) भारतस्य
(ङ) श्रीकृष्णस्य
2. (क) मम, तव
(घ) उद्यानस्य
(च) उद्यानम्	(ग) कुत्र
(ङ) भ्रमणाय	4. (क) विद्यालयस्य प्रधानाचार्य आगच्छति।
(ख) विद्यालयं समीपे उद्यानं अस्ति।
(ग) अहम् तस्य गृहं गच्छति।
(घ) सः उद्यानस्य मालाकारः अस्ति।
(ङ) मम पुस्तकं कुत्र अस्ति?
3. (क) मित्रस्य
(ख) रामस्य		

कस्मिन्/कुत्र

1. (क) तरणताले
(ग) विद्यालये
(ङ) वृक्षे	(ख) क्षेत्र
(घ) उद्याने	(ग) मीनाः — तडागे
(घ) छात्राः — विद्यालये
(ङ) खगाः — वृक्षे
2. (क) विद्यालये
(ग) दिल्ली-नगर	(ख) नीडे
(घ) तरणताले	4. (क) गर्जति
(ग) कुर्वन्ति
3. (क) सिंहाः — वने
(ख) कृषकाः — क्षेत्रे		(ख) गच्छति
(घ) तरन्ति
		5. (क) तव गृहं कुत्र अस्ति?
(ख) मीनाः जले तरन्ति।

अकारान्त (पुंलिंग) शब्दाः

1. (क) ब	(ख) अ	(ग) दो हाथ	(घ) बहुत से मोर
(ग) ब	(घ) ब	(ङ) दो बंदर	(च) बहुत से कुत्ते
2. एकवचनम् — बालकः, हस्तः, चिकित्सकः	4. 1. मृगः — हिरण	2. अश्वः — घोड़ा	
द्विवचनम् — शुकौ, सैनिकौ, मृगौ	3. खगः — पक्षी	4. मयूरः — मोर	
बहुवचनम् — सिंहाः, अश्वाः, पिकाः	5. शुकः — तोता	6. कपोतः — कबूतर	
3. (क) दो पेड़	(ख) बादल		

आकारान्त (स्त्रीलिंग) शब्दाः

1. (क) ब	(ख) अ	बहुवचनम् — अजाः, मक्षिकाः, घटिकाः
(ग) अ	(घ) ब	4. शिक्षिका — अध्यापिका
2. 1. लता, लताः	2. चटके	माले — दो माला
3. नरः नरौ	4. मालाः	गायिका — गाने वाली
5. देवौ देवाः		चटकाः — चार चिड़ियाँ
3. एकवचनम् — कलिका, नासिका, अम्बा		अजा — बकरी
द्विवचनम् — चटके, लते, गायिके		कोकिले — दो कोयल

नपुंसकलिंग शब्दाः

1. (क) ब	(ख) अ	(ग) ब	3. रूप्यकाणि	मित्रे	चक्रम्
2. 1. कन्दुकम्	कन्दुकानि		वायुयानम्	गृहम्	नक्षत्राणि
2. बालकः	बालकौ		4. पुंलिंग शब्दाः	— शुकः, मेघः, अश्वौ	
3. माला	मालाः		स्त्रीलिंग शब्दाः	— नासिका, वर्षा, चटके	
4. मुखे	मुखानि		नपुंसकलिंग शब्दाः	— मुखम्, चित्रम्,	
5. चक्रम्	चक्रे			पुस्तकानि।	

सर्वनाम-परिचयः

1. (क) ब	(ख) अ	(ग) ब	(घ) वयम्	(ङ) एतत्
2. (क) ते	(ख) एतौ	(ग) युवाम्		

क्रिया (क) (प्रथमपुरुषः)

1. (क) ब	(ख) ब	(घ) नमस्कार करता है (वह)
(ग) अ	(घ) ब	(ङ) बोलते हैं (वे दो)
2. (क) जाते हैं (वे दो)		3. (क) पठन्ति
(ख) बैठते हैं (वे सब)		(ख) खादति
(ग) चलते हैं (वे सब)		(ग) नमति
		(घ) धावति

क्रिया (ख) (मध्यम एवं उत्तम पुरुष)

1. (क) ब	(ख) अ	(ग) ब	(ङ) देते हैं (हम सब)
2. (क) खाते हो (तुम दो)			3. प्रथमपुरुषः — गच्छति लिखति चलन्ति
(ख) जाते हैं (हम सब)			मध्यमपुरुषः — गच्छथः पठसि
(ग) करते हो (तुम)			उत्तमपुरुषः — हसामि खादामि भ्रमामः
(घ) घूमते हैं (हम दो)			

कर्तृकारकम् (प्रथमा विभक्तिः)

1. (क) वे सब पक्षी	(ख) वह किसान	(छ) वयम्	(ज) सैनिकाः
(ग) ये दो शेर	(घ) ये सब बालक	3. (क) एषाः	(ख) एषः
(ङ) ये सब चक्र		(ग) एतानि	(घ) एते
2. (क) पुष्पाणि	(ख) यूयम्	4. एकवचनम् — पत्रम्, लता, सैनिकः	
(ग) आवाग्	(घ) अहम्	द्विवचनम् — खगौ, बाले, कोकिले	
(ङ) तौ	(च) कृषकः	बहुवचनम् — चक्राणि, मृगाः, अजाः	

कर्मकारम् (द्वितीया विभक्तिः)

1. (क) चन्द्रम्
(ग) पत्रिकाम्
(ङ) चित्रम्	(ख) मालाम्
(घ) ग्रामम्
(च) पत्राणि	3. लेखे, लेखानि
5. लते, लताः	4. माला माले मालाः
2. (क) वृषौ
(ग) बालकेन्
(ङ) दुग्धं	(ख) देवालयम्
(घ) देशम्	4. प्रथमा विभक्तिः — नरः, लेखः, सिंहः,
महिला, अश्वाः
द्वितीया विभक्तिः — लताम्, चित्रम्, ग्रामम्,
खगान्, भोजनम्।	
3. 1. फले	2. पुस्तकम्, पुस्तकानि		

करणकारकम् (तृतीया विभक्तिः)

1. (क) ब
(ग) अ	(ख) ब	3. (क) क्रीडनकैः
(ग) मित्रेण	(ख) पादाभ्याम्
2. (क) गेद से
(ग) पक्षियों से	(ख) लोगों के द्वारा
(घ) भिखारी को	4. (क) पुष्पैः
(ग) मित्रेण	(ख) नेत्राभ्याम्

सम्प्रदानकारकम् (चतुर्थी विभक्तिः)

1. (क) अ
(ग) ब
(ङ) ब	(ख) अ
(घ) ब	3. (क) बालकाय
(ग) जनेभ्यः
(ङ) प्रकाशाय	(ख) क्रीडनाय
(घ) रमाय
2. (क) सर्वस्यै
(ग) भ्रमणाय
(ङ) ज्ञानाय	(ख) परोपकारेभ्यः
(घ) याचकेभ्यः	4. (क) आचार्याय
(ग) जनेभ्यः
(ङ) भोजनाय	(ख) पुष्पैः
(घ) याचकेभ्यः

अपादानकारकम् (पञ्चमी विभक्तिः)

1. (क) अ	(ख) अ	(ग) ब	(घ) अ	(ङ) ब

2. (क) अश्वात् (ख) विद्यालयात्
(ग) आपणात् (घ) वृक्षात्
3. (क) उद्यानात् (ख) उद्यानम्
(ग) वृक्षात् (घ) बानरात्
4. 1. बालकाभ्याम् बालकेभ्यः

2. लतायाः लताभ्यः
3. मित्राभ्याम् मित्रेभ्यः
4. अश्वात् अश्वाभ्याम्
5. कस्मात् केभ्यः
6. कस्याः काभ्याम् काभ्यः

सम्बन्धकारकम् (पष्ठी विभक्तिः)

1. (क) अ (ख) ब
(ग) अ (घ) अ
(ङ) ब
2. (क) गंगायाः (ख) भारतस्य
(ग) काकस्य (घ) गृहस्य
(ङ) दशरथस्य
3. (क) नृपस्य सेवकः आगच्छति।
(ख) भारतस्य जनाः वीराः भवन्ति।

- (ग) विद्यालयस्य पुस्तकालयः विशालः
अस्ति।
- (घ) इदं विवेकस्य गृहम् अस्ति।
- (ङ) खगानां कूजनं मनोहरं भवति।

4. 1. देवस्य देवयोः देवानाम्
2. रमायाः रमयोः रमाणाम्
3. खगस्य खगयोः खगानाम्
4. पुष्पस्य पुष्पयोः पुष्पाणाम्
5. नरस्य नरयोः नराणाम्

अधिकरणम् (सप्तमी विभक्तिः)

1. (क) पञ्जरे (ख) पुष्पेषु
(ग) वृक्षे (घ) कक्षायाम्
(ङ) सरोवरे
2. (क) क्रीडाक्षेत्रे (ख) मीनाः
(ग) आश्रमे (घ) न्यायधीशः
3. (क) घटे (ख) तडागे
(ग) पादपानाम् (घ) क्रीडाक्षेत्रे

4. 1. बालके बालकयोः बालकेषु
2. रमायाम् रमयोः रमासु
3. वृक्षे वृक्षयोः वृक्षेषु
4. लतायाम् लतयोः लतासु
5. पुष्पे पुष्पयोः पुष्पेषु
6. कक्षायाम् कक्षयोः कक्षाषु

अभ्यास-पत्रम् (अक्षरा-1)

भाग (अ)

1. (क) गच्छथ (ख) लिखसि
(ग) भ्रमामः (घ) गच्छथः
(ङ) तरामि
2. (क) वैदिक (ख) करण
(ग) धातु (घ) प्रथम
(ङ) नपुंसकलिङ्ग

3. (क) तौ (ख) वयम्
(ग) आवाम् (घ) सैनिकाः
(ङ) अहम् (च) पुष्पाणि
4. (क) धावतः (ख) रक्षन्ति
(ग) भ्रमन्ति (घ) लिखति
(ङ) खादावः

5. (क) छ् + आ + त् + र् + आ + ण् +
आ + म्
(ख) म् + अ + क् + ष् + इ + क् + ए
(ग) उ + द् + य् + आ + न् + अ + म्
(घ) प् + इ + त् + आ + म् + अ + ह्
+ अः

भाग (ब)

6. (क) खगाः वृक्षे वसन्ति।
(ख) चत्वारः च चत्वारः अष्टः भवति।
(ग) माता देवालयं गच्छति।
(घ) गजः शनैः चलति।
(ङ) बालकाः क्रीडाक्षेत्रे क्रीडन्ति।
7. (क) खगानाम् (ख) बालकस्य
(ग) नृपस्य (घ) दशरथस्य
8. 1. अज्ञान 2. ज्ञानाञ्जन
3. येन 4. तस्मै

9. (क) गंगायाः जलं शीतलं अस्ति।
(ख) सूर्यस्य आतपः चण्डः भवति।
(ग) मीनाः जले तरन्ति।
(घ) लूतायाः अष्ट पादाः भवन्ति।
(ङ) पुराणानि अष्टादश सन्ति।
10. (i) ये सब बालक (ii) वे सब पक्षी
(iii) लोगों के द्वारा (iv) गेंद से